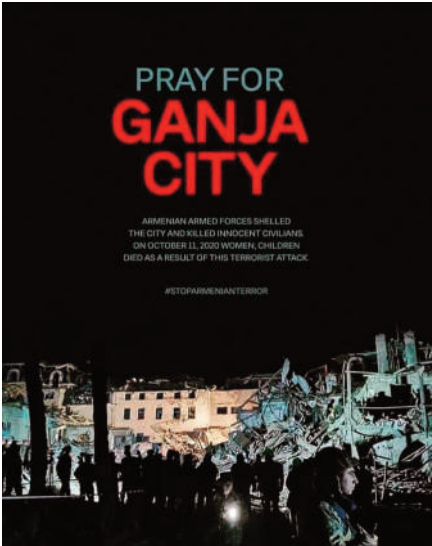

Hərbi münaqişələr zamanı mülki əhalinin qorunması və insan hüquqlarının müdafiəsi

Ermənistanın ölkəmizə qarşı törətdiyi hərbi təcavüzə cavab olaraq Azərbaycan xalqının Vətən müharibəsinə qalxması, dövlətimizin prezidenti cənab İlham Əliyevin başçılığı ilə Müzəffər Azərbaycan Ordusu 44 gün ərzində ölkəmizin ərazi bütövlüyünü bərpa etməsi – milli dövlətçilik tariximizə və xalqımızın yaddaşına əbədi həkk olundu. Azərbaycan bir daha dünya ictimaiyyətinə sivil, tolerant, hərbi qüdrətli, hətta müharibə dövründə belə beynəlxalq sazişlərə sədaqət göstərən ölkə olduğunu nümayiş etdirdi.

Ermənistan isə bu müharibə zamanı öz vandalizm hərəkətləri, təcavüzkar siyasəti, mülki insanlara qarşı terror aktları, müharibə zonasında olmayan Gəncə, Mingəçevir, Tərtər, Bərdə və başqa şəhərləri bombalamaqla beynəlxalq ictimaiyyətin diqqət mərkəzində oldu. Bu münaqişədə çoxsaylı insan itkilərinin, mülkü insanların xəsarət almasının, onların əmlaklarının dağıdılmasının təəssüflə şahidi olduq. Ermənistanın uzun müddətli işğalı və vəhşiliyi nəticəsində doğma Qarabağımızın nəinki yaşayış sahələrinə, hətta onun təbiətinə bərpaolunmaz zərər vurulmuşdur. Bu cinayətlərə görə Ermənistanın beynəlxalq səviyyədə məsuliyyətə cəlb olunması üçün Azərbaycan hüquqşünaslarının diqqəti hərbi münaqişələr zamanı mülki əhalinin qorunması və insan hüquqlarının müdafiəsinə xidmət edən beynəlxalq sazişlərə yönəlməli, qanunvericiliyimiz təkmilləşdirilməlidir.

Müharibə cinayətlərinə aid beynəlxalq müqavilələr təhlil edilərkən silahlı münaqişələr zamanı tərəflər arasında münasibətləri tənzimləyən beynəlxalq hüquqda əsas yeri Haaqa və Cenevrə konvensiyalarının tutduğu məlum olur. 1899-cu və 1907-ci illərdə Niderlandın Haaqa şəhərində keçirilmiş sülh konfranslarında humanitar hüququn tərkib

hissəsi kimi müharibənin qanun və adətlərini özündə əks etdirən beynəlxalq konvensiyalar qəbul edilmişdir.

Rusiyanın imperatoru II Nikolayın təşəbbüsü ilə çağırılmış ilk sülh konfransında 26 dövlətin nümayəndəsinin iştirakı ilə **3 konvensiya** qəbul edilmişdir: Beynəlxalq toqquşmaların sülh yolu ilə həlli haqqında; Quruda müharibənin qanun və adətləri haqqında; Dəniz müharibəsinə 10.08.1864-cü il tarixli Cenevrə konvensiyasının əsaslarının tətbiqi haqqında. Eyni zamanda bu konfransda **3 bəyannamə** də qəbul edilmişdir: Hava kürələrindən (*воздушные шары*) və ya başqa buna oxşar yeni üsulların köməyi ilə mərmilərin və partlayıcı maddələrin atılmasının beşillik müddətinə qadağa edilməsi haqqında; Tək təyinatı boğan və ya zərərverici qazları yayan mərmilərdən istifadə edilməməsi haqqında; İnsan bədənində asan dənən və ya yastılaşan güllələrdən istifadə edilməməsi haqqında.

1899-cu il Haaqa konfransı

1907-ci ildə keçirilmiş ikinci sülh konfransında 44 dövlətin nümayəndəsi iştirak etmiş və aşağıdakı **13 konvensiya** qəbul edilmişdir:

1. Beynəlxalq toqquşmaların sülh yolu ilə həlli haqqında;
2. Müqavilə üzrə borc öhdəliklərin alınması zamanı güc tətbiqinə məhdudiyət qoyulması haqqında;
3. Hərbi hərəkətlərin başlanması haqqında;
4. Quruda müharibənin qanun və adətləri haqqında;
5. Quruda müharibə baş verdiyi halda neytral dövlətlərin hüquq və vəzifələri haqqında;
6. Hərbi hərəkətlərin başlanması zamanı düşmən ticarət gəmilərinin vəziyyəti haqqında;
7. Ticarət gəmilərinin hərbi gəmilərə çevrilməsi haqqında;
8. Sualtı təmasdan avtomatik partlayan minaların qoyulması qaydaları haqqında;

9. Mühəribə zamanı dəniz qüvvələrinin bomba-
lanma qaydaları haqqında;

10. Dəniz mühəribəsinə Cenevrə konvensiya-
sının əsaslarının tətbiqi haqqında (sonradan 1949-
cu il tarixli Cenevrə konvensiyası ilə əvəz edilmişdir);

11. Dəniz mühəribəsi zamanı tutma hüququnun
istifadəsinə bəzi məhdudiyyətlər haqqında;

12. Beynəlxalq mükafat palatasının əsasının
qoyulması haqqında konvensiya (qüvvəyə
minməmişdir);

13. Dəniz mühəribəsi baş verdiyi halda neytral
dövlətlərin hüquq və vəzifələri haqqında.

Bundan başqa, həmin konfransda **1 bəyannamə** də qəbul edilmişdir: Hava kürələrindən (*воздушные
шары*) mərmilərin və partlayıcı maddələrin atılmasının qadağan olunması haqqında.

1949-cu ildə İsveçrənin Cenevrə şəhərində keçirilən konfransda isə yenilənmiş **4 konvensiya** qəbul edilir.

1949-cu il Cenevrə konfransı

lərin vəziyyətinin yaxşılaşdırılması haqqında;

3) Hərbi əsirlərlə rəftar haqqında;

4) Mühəribə zamanı mülki əhəlinin müdafiəsi haqqında.

Tərəflərin razılığına görə 1977 və 2005-ci illərdə bu konvensiyalara 3 protokol əlavə edilir: Beynəlxalq
silahlı münaqişələrin qurbanlarının müdafiəsinə dair; Qeyri-beynəlxalq silahlı münaqişələrin qurbanlarının
müdafiəsinə dair; Əlavə fərqləndirici emblemin qəbuluna dair.

Ümummilli lider Heydər Əliyev dövlətimizə rəhbərlik etdiyi dövrdə hüquqi islahatlara xüsusi yer ayrıl-
mış, insan hüquq və azadlıqlarının qorunması dövlətin əsas məqsədinə çevrilmişdir. Göstərilən istiqamətdə
Azərbaycan bu sahəni tənzimləyən bir çox beynəlxalq müqavilələrə qoşulmaqla, onların şərtlərini qəbul etmiş-
dir. Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi 1993-cü ildə Azərbaycanın **“Mühəribə qurbanlarının müdafiəsi
haqqında”** 12.08.1949-cu il tarixli Cenevrə konvensiyasına qoşulması haqqında qərar qəbul etmiş, 31.05.1996-
cı il tarixli 98-IQ nömrəli Qanunla isə Azərbaycan BMT-nin **“Hərbi cinayətlərə və bəşəriyyətə qarşı cinayətlərə ci-
nayət məsuliyyətinə cəlb etmə müddətinin tətbiq edil-
məməsi haqqında”** Konvensiyaya qoşulmuşdur.

Beynəlxalq sazişlərin tələbləri nəzərə alınaraq Azərbaycan
Respublikasının Cinayət Məcəlləsində bu növ cinayətlərə xüsusi
yer ayrılmaqla, VII bölmə **“Sülh və insanlıq əleyhinə cina-
yətlər”** adlandırılmışdır. Bu bölmə iki fəsilədən ibarət olmaqla
(Sülh və insanlıq əleyhinə cinayətlər və Mühəribə cinayətləri),

yuxarıda göstərilən beynəlxalq konvensiyalarla
qadağan olunmuş bir sıra əməllər ictimai təhlükəli olduğu üçün Azərbaycanda da cinayət
hesab olunaraq göstərilən fəsilələrə daxil edilmişdir.

Bu sahədəki digər dövlətlərin (**Rusiya, Ukrayna, Gürcüstan, Estoniya, Latviya və
Fransa**) təcrübəsi təhlili göstərir ki, sülh və insanlıq əleyhinə olan, o cümlədən mühəribə
cinayətləri Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsində daha dolğun və daha konkret
nəzərə alınmışdır. Bununla belə eyni əmələ müxtəlif dövlətlərdə fərqli yanaşmalar mövcuddur.
Məsələn, Azərbaycanın CM-də ətraf mühitə qəsdən geniş, uzun sürən və ciddi ziyan vurma
– Silahlı münaqişə zamanı beynəlxalq humanitar hüquq normalarını pozma cinayətinin bir

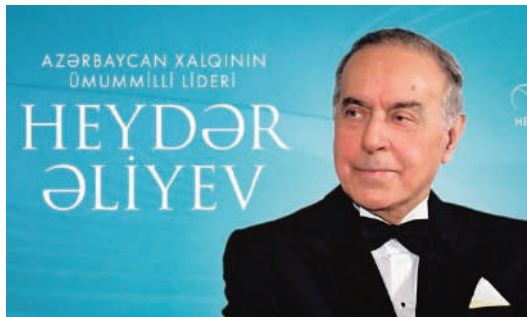
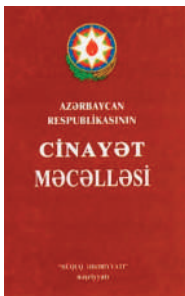

1907-ci il Haaqa konfransı

Cenevrə konvensiyaları və onlara əlavə edilmiş
protokollar silahlı münaqişələr zamanı yaralı, xəstə
və gəmi qəzasına uğramış hərbi əsirlərin vəziyyətini
yaxşılaşdırmaq, hərbi əsirlərə baş çəkmək, mülki
əhaliyə köməklik göstərmək və ümumilikdə, hu-
manitar hüquq ilə mühafizə edilən şəxslərə qarşı
müvafiq rəftarı təmin etmək hüququnu müəyyən
edir.

1) Döyüşən ordularda yaralıların və xəstələrin
vəziyyətinin yaxşılaşdırılması haqqında;

2) Dəniz silahlı qüvvələrinin tərkibində olan ya-
ralıların, xəstələrin və gəmi qəzasına uğramış şəxs-

hissəsi kimi müəyyən edilmişdirsə (maddə 116), digər dövlətlərin məcəllələrində bu əməl müstəqil cinayət tərkibi kimi yer almışdır. Belə ki, Rusiya Federasiyasının CM-in 358-ci maddəsi, Ukraynanın CM-in 441-ci maddəsi, Gürcüstanın CM-in 409-cu maddəsi **“Ekosid”** adlanaraq, bu növ əməl daha geniş interpretasiya olunur. Ermənistanın Azərbaycanın təbiətinə vurduğu zərəri, eləcə də global iqlim dəyişiklikləri dövründə ətraf mühitin, flora və faunanın qorunmasının vacibliyi nəzərə alınaraq, milli qanunvericilikdə müvafiq dəyişikliyin edilməsi məqsədə müvafiqdir.

Digər dövlətlərin cinayət qanunvericiliyində Azərbaycan Respublikası CM-də nəzərdə tutulmayan cinayətlərə də rast olunur. Məsələn, Rusiya Federasiyasının CM-in 354.1-ci maddəsi “Nasizmin bərpası”, Ukrayna Respublikasının CM-in 436-1-ci maddəsi **“Kommunist, nasist simvolikasının istehsalı və yayılması, habelə kommunist və milli-sosialist (nasist) totalitar rejimlərin təbliği”** adlanır. Nasizmin, Erməni şovinizmin ictimai təhlükəliliyini və tarixən faciəli nəticələrini nəzərə alaraq, milli qanunvericilikdə bu kimi ideologiyaların qarşısının alınması cəmiyyətin müasir inkişaf tələblərinə cavab vermiş olardı.

Gürcüstanın CM-in XXXVIII fəslə **(İşğal edilmiş ərazilərin hüquq rejiminin pozulması)** diqqəti cəlb edir. Bu fəsil iki maddədən ibarətdir: *İşğal edilmiş ərazilərə giriş (çixış) qaydalarının pozulması və İşğal edilmiş ərazilərdə qadağan edilmiş iqtisadi fəaliyyətin həyata keçirilməsi*. Lakin hazırkı şəraitdə erməni qoşunlarının Dağlıq Qarabağ ərazisində qanunsuz yerləşməsinin davam etdirməsini nəzərə alaraq, bu kimi vacib olan və işğal ərazilərlə bağlı digər zəruri normaların Azərbaycan Respublikasının CM-nə daxil edilməsi üçün ilk növbədə **“Azərbaycan Respublikasının işğal edilmiş əraziləri haqqında”** Qanun qəbul edilməlidir.

“Döyüşən ordularda yaralıların və xəstələrin vəziyyətinin yaxşılaşdırılması haqqında” Cenevrə Konvensiyasının II fəslin **(Yaralılar və xəstələr)** 12-ci maddəsinə əsasən, Azərbaycan Respublikasının CM-in 115.2-ci maddəsinin **(Müharibə qanunlarını və adətlərini pozma)** dispoziyasına “yaralı və xəstə əsirləri qəsdən tibbi yardımsız və ya qulluqsuz qoymaq, onların yoluxması üçün qəsdən şərait yaratmaq” cümləsinin əlavə edilməsi bu Konvensiyanın tələblərinə uyğun olardı.

“Döyüşən ordularda yaralıların və xəstələrin vəziyyətinin yaxşılaşdırılması haqqında” Cenevrə konvensiyasının III fəslin **(Sanitar birləşmələr və müəssisələr)** 19-cu maddəsinə görə Azərbaycan Respublikasının CM-in 116-cı maddəsinin **(Silahlı münaqişə zamanı beynəlxalq humanitar hüquq normalarını pozma)** dispoziyasına “təyinatını bilərəkdən tibbi xidmətin daimi müalicə müəssisələrinə və mobil sanitar birləşmələrinə qəsdən hücum etmə” əməlinin əlavə edilməsi bu Konvensiyanın tələblərinə cavab vermiş olardı.

“Hərbi əsirlərlə rəftar haqqında” Cenevrə konvensiyasının I bəndin **(Ümumi qaydalar)** 3-cü maddəsinin B və D hissələrinə əsasən Azərbaycan Respublikası CM-in 116.0.13-cü maddəsində **(Silahlı münaqişə zamanı beynəlxalq humanitar hüquq normalarını pozma)** nəzərdə tutulan şəxslərin *(hərbi əməliyyatlarda birbaşa iştirakını təqsirkar üçün aşkar surətdə dayandırmış, həmçinin silahlı olmayan və ya silahını yerə qoymaqla təslim olan, yaxud yaralanma və ya başqa səbəbdən müqavimət göstərə bilməyən şəxs)* girov götürülməsi, habelə qanuni qaydada yaradılmış məhkəmənin qərarı olmadan onların təqsirli hesab edilməsi və barələrində cəza tətbiq edilməsi cinayət hesab oluna bilər.

Erməni hərbi əsirlər

Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin təkmilləşdirilməsi, onun beynəlxalq müqavilələrə uyğunlaşdırılması – ölkəmizin sivil dövlət olduğunun, götürdüyü öhdəlik və verdiyi sözlərə, beynəlxalq sazişlərə sədəqətli olduğunun nümunəsidir.

Şəhidlərimizin ölməz ruhu qarşısında baş əyərək onlara bir daha Allahdan rəhmət diləyirəm, yaralı hərbiçilərimizin və mülkü vətəndaşlarımızın tezliklə şəfa tapmasını arzulayıram.

Talib Cəfərov,
Baş Prokurorluğun Elm-Tədris Mərkəzinin Prokurorluq işçilərinin fəaliyyətinin qiymətləndirilməsi və peşə hazırlığının təşkili şöbəsinin rəisi baş ədliyyə müşaviri.